

УДК 324.9.01:343.346

DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2023.06.78>

НОРМАТИВНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ПОРУШЕННЯ ПРАВИЛ ДОРОЖНЬОГО РУХУ В УКРАЇНІ

Кисельова М.С.,

молодший науковий співробітник

Науково-дослідного інституту

вивчення проблем злочинності

імені академіка В. В. Сталіна НАПрН України,

ORCID 0000-0001-7813-3266

Кисельова М.С. Нормативно-правове регулювання відповідальності за порушення правил дорожнього руху в Україні.

Стаття присвячена дослідженню нормативно-правового регулювання відповідальності за порушення правил дорожнього руху в Україні. Аналізуючи офіційну статистику, можна стверджувати, що за останній час кількість дорожньо-транспортних пригод значно знизилась у порівнянні з минулими роками. Але не зважаючи на це мало не щодня новини рясніють інформацією щодо аварій на дорогах, які мають летальні наслідки. За такої ситуації розраховувати на професіоналізм водіїв, справність транспортних засобів, відповідальність пішоходів, безпечність транспортної інфраструктури просто небезпечно. Наразі не важливо хто ви – пішохід, водій, чи пасажир – кожен учасник дорожнього руху повинен розуміти про важливість і необхідність дотримання правил дорожнього руху. Дуже часто, основним стимулом для дотримання таких правил поведінки всіма учасниками дорожнього руху є нормативно закріплена відповідальність за їх порушення.

Нормативно-правове регулювання відповідальності за порушення правил дорожнього руху має на меті охорону суспільних відносин у сфері забезпечення безпеки дорожнього руху і фіксує наступні її види: цивільно-правову, адміністративну, кримінальну.

Особливість цивільно-правової відповідальності за порушення правил дорожнього руху полягає у відшкодуванні шкоди, спричиненої використанням транспортних засобів, що є джерелом підвищеної небезпеки.

Адміністративна відповідальність за порушення правил дорожнього руху полягає у застосуванні стягнень до учасників дорожнього руху за порушення згаданих правил, експлуатації транспорту, шляхів.

Кримінальна відповідальність у сфері безпеки дорожнього руху настає, якщо під час користування транспортним засобом створена небезпека для життя, здоров'я людини, власності, еко-

логічній безпеці, громадській безпеці, правам і законним інтересам громадян, підприємствам, установам, організаціям.

Ключові слова: законодавство, правила дорожнього руху, безпека, цивільно-правова відповідальність, адміністративна відповідальність, кримінальна відповідальність, транспортний засіб.

Kyselova M. Legal regulation of responsibility for violation of traffic rules in Ukraine.

The article is devoted to the study of legal regulation of responsibility for violation of traffic rules in Ukraine. Analyzing official statistics, it can be stated that the number of traffic accidents has decreased significantly in recent years compared to previous years. But despite this, almost every day the news is full of information about road accidents that have fatal consequences. In such a situation, it is simply dangerous to count on the professionalism of drivers, the serviceability of vehicles, the responsibility of pedestrians, and the safety of the transport infrastructure. Currently, it does not matter who you are - a pedestrian, a driver, or a passenger - every road user must understand the importance and necessity of following the rules of the road. Very often, the main incentive for compliance with such rules of conduct by all road users is the normatively established responsibility for their violation. The normative-legal regulation of responsibility for violation of traffic rules aims to protect social relations in the field of ensuring road traffic safety and fixes the following types: civil, administrative, criminal.

The issue of legal regulation of responsibility for violations of traffic rules in Ukraine plays a significant role because it has significant potential for improving the quality of life of citizens, developing the country's economy by implementing the fundamental goal of legal regulation of road safety - reducing the number of road accidents and saving the lives of Ukrainian citizens.

The peculiarity of civil liability for violation of traffic rules is compensation for damage caused by

the use of vehicles, which is a source of increased danger.

Administrative responsibility for violation of traffic rules consists in applying fines to road users for violation of the mentioned rules, operation of transport and roads.

Criminal liability in the field of road traffic safety arises if, during the use of a vehicle, a danger to life, human health, property, environmental safety, public safety, rights and legitimate interests of citizens, enterprises, institutions, organizations is created.

Key words: legislation, traffic rules, safety, civil liability, administrative liability, criminal liability, vehicle.

Постановка проблеми. З початком повномасштабної війни України з РФ першочерговими завданнями перед нашою державою постали необхідність забезпечення безпеки громадян, економіки та суверенітету країни від загарбників. Такі задачі є основоположними для забезпечення національної безпеки України, особливо в умовах військового стану. Одним з пріоритетних напрямів убезпечення державної політики у сфері національної безпеки, у тому числі, є модернізація транспортної інфраструктури для гарантування безпеки дорожнього руху в Україні [1, С.146, 2, ч.5 ст. 3]. Безпека дорожнього руху на сьогодні є ключовим елементом розвитку українського суспільства, оскільки дорожньо-транспортні пригоди (далі – ДТП) в значній мірі впливають на стан економіки та сферу охорони здоров'я України. За розрахунками експертів Світового банку, соціально-економічні втрати України від дорожньо-транспортного травматизму оцінюються в 68,6 млрд. гривень на рік, що становить близько 1,91% валового внутрішнього продукту, включаючи матеріальні витрати, пов'язані з пошкодженням майна та зниженням продуктивності праці, та людські втрати через серйозні травми або смерть внаслідок дорожньо-транспортних пригод [3]. Необхідно зазначити, що дестабілізація транспортної інфраструктури та її пошкодження через бойові дії значно вплинули на показники зазначені вище. Тому наразі існує потреба в оптимізації зусиль, спрямованих на впровадження заходів, що спроможні розвантажити економічні втрати, що спричиняють ДТП, особливо під час військового стану. Згадані заходи можливо реалізувати шляхом встановлення відповідальності за порушення відповідних правил, обмежень і стандартів, які регулюють поведінку учасників дорожнього руху. З метою їх дієвості, така відповідальність повинна бути унормована та регульована національним законодавством.

Саме нормативно-правове регулювання відповідальності за порушення правил дорожнього руху сприятиме зменшенню аварійності на доро-

гах оскільки є ефективним засобом запобігання правопорушенням на дорогах, стимулює учасників дорожнього руху до дотримання правил дорожнього руху, а отже сприяє захисту життя та здоров'я учасників дорожнього руху.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Важливість нормативно-правового регулювання відповідальності за порушення правил дорожнього руху в Україні стала предметом дослідження чисельної кількості українських дослідників, а саме: В.А. Мисливого [4], В.В. Голіни [5], М.Г. Колодяжного [6], А.В. Калініної [7], С.К. Щабельнікова [8], М.М. Рудика [9] та ін. Перелік науковців, які досліджували вищезгадане питання є невичерпним, оскільки процеси глобалізації сучасного суспільства, наявність новітніх технічних засобів, змін в політиках та процедурах забезпечення безпечного середовища на дорогах будуть стимулювати законодавця до нормативного закріплення нових правил поведінки на дорогах, а особливо відповідальності за порушення таких правил. Саме вони є запорукою зменшення кількості ДТП на дорогах України, а отже створення умов для безпеки на дорогах.

Метою статті є аналіз нормативно-правового регулювання відповідальності за порушення правил дорожнього руху в Україні.

Виклад основного матеріалу. Відповідальність за порушення правил дорожнього руху реалізується шляхом накладання певного виду стягнення відповідно до законодавства. Наразі, в українському законодавстві існують такі види відповідальності за порушення правил дорожнього руху: цивільно-правова, адміністративна, кримінальна відповідальність.

Цивільно-правова відповідальність за порушення правил дорожнього законодавства закріплена в Цивільному кодексі України. Цим нормативно-правовим актом встановлена матеріальна відповідальність за шкоду, яку можуть спричинити транспортні засоби, що визнані джерелом підвищеної небезпеки. Законодавством встановлено, що шкода, завдана джерелом підвищеної небезпеки, відшкодовується особою, яка на відповідній правовій підставі (право власності, інше речове право, договір підряду, оренди тощо) володіє транспортним засобом, механізмом, іншим об'єктом, використання, зберігання або утримання якого створює підвищену небезпеку. Особа, яка неправомірно заволоділа транспортним засобом, механізмом, іншим об'єктом, завдала шкоди діяльністю щодо його використання, зберігання або утримання, зобов'язана відшкодувати її на загальних підставах. Якщо неправомірно заволодінню іншою особою транспортним засобом, механізмом, іншим об'єктом сприяла недбалість її власника (володільця), шкода, завдана діяльністю щодо його використання, зберігання або утримання, відшкодовується ними

спільно, у частці, яка визначається за рішенням суду з урахуванням обставин, що мають істотне значення. Особа, яка здійснює діяльність, що є джерелом підвищеної небезпеки, відповідає за завдану шкоду, якщо вона не доведе, що шкоди було завдано внаслідок непереборної сили або умислу потерпілого [10, с. 1187].

Наступний від відповідальності, передбачений за порушення правил дорожнього руху – адміністративна. Основний нормативно-правовий акт, який передбачає такий вид відповідальності за порушення правил дорожнього руху є Кодекс України про адміністративні правопорушення. Цим актом передбачені наступні види стягнень: попередження, штраф, оплатне вилучення транспортних засобів (призначається і як основне, і як додаткове стягнення), громадські роботи, позбавлення права керування транспортним засобом, адміністративний арешт, при чому у переважній кількості випадків, таке покарання, як позбавлення права керування транспортним засобом як додаткове покарання.

Такий вид покарання, як попередження призначається у випадку вчинення діяння, яке визнане малозначним [11, ст. 22].

Санкція у виді штрафу призначається за такі порушення правил дорожнього руху:

1. Порушення правил керування або експлуатації транспортного засобу, правил користування ременями безпеки або мотошоломами [11, ст. 121].

2. Порушення вимог законодавства щодо використання номерних знаків транспортних засобів [11, ст. 121 прим. 3].

3. Перевищення встановлених обмежень швидкості руху, проїзд на заборонний сигнал регулювання дорожнього руху та порушення інших правил дорожнього руху [11, ст. 122].

4. Невиконання водіями вимог про зупинку [11, ст. 122 прим.2].

5. Залишення місця ДТП [11, ст. 122 прим.4].

6. Порушення вимог законодавства щодо встановлення і використання спеціальних світлових або звукових сигнальних пристроїв [11, ст. 122 прим.5].

7. Порушення правил руху через залізничні переїзди [11, ст. 123].

8. Порушення правил дорожнього руху, що спричинило пошкодження транспортних засобів, вантажу, автомобільних доріг, вулиць, залізничних переїздів, дорожніх споруд чи іншого майна [11, ст. 124].

9. Ненадання транспортних засобів поліцейським та медичним працівникам, а також ненадання військових транспортних засобів посадовим особам Військової служби правопорядку у Збройних Силах України [11, ст. 124 прим. 1].

10. Керування транспортним засобом особою, яка не має відповідних документів на право

керування таким транспортним засобом або не пред'явила їх для перевірки, або стосовно якої встановлено тимчасове обмеження у праві керування транспортними засобами [11, ст. 126].

11. Порушення правил дорожнього руху пішоходами, велосипедистами та особами, які керують гужовим транспортом, і погоничами тварин [11, ст. 127].

12. Керування транспортними засобами або суднами особами, які перебувають у стані алкогольного, наркотичного чи іншого сп'яніння або під впливом лікарських препаратів, що знижують їх увагу та швидкість реакції [11, ст. 130].

Позбавлення права керування транспортним засобом, як основного так і додаткового, призначається у випадках:

1. Перевищення встановлених обмежень швидкості руху, проїзд на заборонний сигнал регулювання дорожнього руху та порушення інших правил дорожнього руху, якщо такі дії спричинили створення аварійної обстановки [11, ч. 5 ст. 122].

2. Невиконання водіями вимог поліцейського, а водіями військових транспортних засобів – вимог посадової особи військової інспекції безпеки дорожнього руху Військової служби правопорядку у Збройних Силах України про зупинку транспортного засобу [11, ч.1, ст. 122 прим. 2].

3. Порушення учасниками дорожнього руху правил дорожнього руху, що спричинило пошкодження транспортного засобу, вантажу, автомобільних доріг, вулиць, залізничних переїздів, дорожніх споруд чи іншого майна [12, ст. 124].

4. Керування транспортним засобом особами в стані алкогольного, наркотичного чи іншого сп'яніння [11, ч.1 ст. 130].

Штраф або позбавлення права керування транспортним засобом, або адміністративний арешт призначаються за умови:

1. Залишення водіями транспортних засобів, іншими учасниками дорожнього руху на порушення встановлених правил місця ДТП, до якої вони причетні [11, ст. 122 прим. 4].

2. В'їзд на залізничний переїзд у випадках, коли рух через переїзд заборонений [11, ч.2 ст. 123 ч.].

3. Повторне протягом року керування транспортним засобом особами в стані алкогольного, наркотичного чи іншого сп'яніння або під впливом лікарських препаратів, що знижують їх увагу та швидкість реакції [11, ч.2 ст. 130].

4. Вживання особою, яка керувала транспортним засобом, після ДТП за її участю алкоголю, наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів, а також лікарських препаратів, виготовлених на їх основі [11, ч. 4, ст. 130].

Громадські роботи, як альтернатива штрафу призначаються у таких випадках:

1. Повторне протягом року керування водієм транспортним засобом, не зареєстрованим

або не перереєстрованим в Україні в установленому порядку [11, ч.7 ст.121].

2. Порушення правил дорожнього руху пішоходами, велосипедистами та особами, які керують гужовим транспортом, і погоничами тварин, що спричинили створення аварійної обстановки [11, ч.4 ст. 127].

Штраф з позбавленням права керування транспортними засобами та з конфіскацією транспортного засобу призначаються у випадках:

1. Керування транспортними засобами особами в стані алкогольного, наркотичного чи іншого сп'яніння або під впливом лікарських препаратів, вчинені особою, яка повторно або двічі протягом року піддавалася адміністративному стягненню за керування транспортними засобами у стані алкогольного, наркотичного чи іншого сп'яніння або під впливом лікарських препаратів, що знижують її увагу та швидкість реакції, за відмову від проходження відповідно до встановленого порядку огляду на стан алкогольного, наркотичного чи іншого сп'яніння або щодо вживання лікарських препаратів, що знижують увагу та швидкість реакції [11, ч.2, 3 ст. 130].

Кримінальна відповідальність за порушення правил дорожнього руху настає у випадку, якщо таке порушення призвело до ДТП під час якої загинули або були травмовані люди, або вчинено інші кримінальні правопорушення на дорозі [12].

Як зазначає Є.Ю. Жученко «ключовим механізмом правового регулювання є кримінально-правові засоби охорони права на безпечний рух та експлуатацію транспорту» [13, С. 20]. Не можна не погодитись з такою позицією, оскільки саме Кримінальний кодекс України визначає «які суспільно небезпечні діяння є кримінальними правопорушеннями у сфері безпеки дорожнього руху, та встановлює межі кримінальної відповідальності та покарання для осіб, які їх вчинили» [13, С. 21].

Кримінальний кодекс України, виокремлюючи Розділ XI «Кримінальні правопорушення проти безпеки руху та експлуатації транспорту» передбачає наступні види відповідальності: штраф, виправні роботи, арешт, позбавленням права керування транспортним засобом, конфіскація майна, обмеження волі, позбавлення волі.

Штраф або виправні роботи, або арешт, або обмеження волі з позбавленням права керування транспортним засобом або без такого призначаються у випадках:

1. Порушення правил безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту особами, які керують транспортними засобами, що спричинило середньої тяжкості тілесне ушкодження [12, ч. 1 ст. 286].

2. Порушення чинних на транспорті правил, якщо це спричинило загибель людей або інші тяжкі наслідки [12, ст. 291].

Позбавлення волі з позбавленням права керування транспортними засобами або без такого призначається за умови:

1. Порушення правил безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту особами, які керують транспортними засобами, що призвело до заподіяння тяжкого тілесного ушкодження або смерті потерпілого, або призвело до загибелі кількох осіб [12, ч. 2, 3 ст. 286].

2. Порушення правил безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту особою, яка керує транспортним засобом у стані алкогольного, наркотичного чи іншого сп'яніння або під впливом лікарських препаратів, що знижують увагу та швидкість реакції, що спричинило потерпілому середньої тяжкості тілесне ушкодження [12, ч. 1 ст. 286 прим. 1].

Обмеження чи позбавлення волі призначається за незаконне заволодіння транспортним засобом [12, ч. 1 ст. 289].

Позбавлення волі з конфіскацією майна чи без такої призначається за незаконне заволодіння транспортним засобом, якщо вчинені повторно або за попередньою змовою групою осіб, або поєднані з насильством, яке не є небезпечним для життя чи здоров'я потерпілого, або з погрозою застосування такого насильства, або поєднані з проникненням у приміщення чи інше сховище, або якщо вони завдали значної матеріальної шкоди або вчинені організованою групою або поєднані з насильством, небезпечним для життя чи здоров'я потерпілого, або з погрозою застосування такого насильства, або якщо вони завдали великої матеріальної шкоди [12, ч. 2, 3 ст. 289].

Підсумовуючи вищевказане необхідно наголосити на наступному: українським законодавством передбачені наступні види відповідальності за порушення правил дорожнього руху: цивільно-правова, адміністративна, кримінальна. Нормативно-правова регламентація згаданої відповідальності спрямована на забезпечення життя і здоров'я учасників дорожнього руху, спряє втіленню та закріпленню в повсякденному житті конституційних засад в частині рівності громадян України перед законом незалежно від ознак раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовними або іншими ознаками [14, ст. 24]. Законодавчо закріплений порядок притягнення до відповідальності за згадані правопорушення є найпотужнішим заходом попередження протиправної поведінки на дорогах, який здатен формувати правову свідомість сучасного покоління автолюбителів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Кисельова М.С. Роль реформування транспортної інфраструктури для забезпечення реалізації державної політики у сфері національної безпеки України під час військового стану. *Організаційно-правове забезпечення національної безпеки в умовах воєнного стану*: мат-ли Всеукр. наук-практ. конф. (м. Кропивницький, 7 лип. 2023 р.). Кропивницький, 2023. С. 146-148.
2. Про національну безпеку України: Закон України № 2469-VIII від 21.06.2018. Дата оновлення: 31.03.2023. Url: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text>.
3. Про схвалення Національної транспортної стратегії України на період до 2030 року: Розпорядження Кабінету Міністрів України № 430-р від 30.05.2018. Дата оновлення 07.04.2021. Url: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/430-2018-%D1%80#Text>.
4. Мисливий В.А. Злочини проти безпеки дорожнього руху та експлуатації транспорту: монографія. Юрид. акад. Дніпро, 2004. 380 с.
5. Голіна В.В. Запобігання злочинності (теорія і практика): навч. посіб. Харків: Нац. юрид. акад. України, 2011. 120 с.
6. Колодяжний М.Г. Стратегія Vision Zero: уроки для України: монографія. Харків : Право, 2022. 300 с.
7. Калініна А.В. «Кримінологічне законодавство України у сфері убезпечення дорожнього руху». URL: <https://doi.org/10.21564/2311-9640.2021.16.244739>.
8. Шабельніков С. Законодавство кримінологічне (альтернативний підхід). Велика українська кримінологічна енциклопедія: у 2 т. / редкол.: В.В. Сокурєнко (голова), О.М. Бандурка (співголова), та ін.; наук. ред. О.М. Литвинов. Харків: Факт, 2021. Т. 1: А-Л. С. 452–454.
9. Рудик М.М. Механізм формування та реалізації кримінологічної політики у сфері безпеки дорожнього руху та експлуатації автомобільного транспорту. URL: <https://www.academy-vision.org/index.php/av/article/view/201/181>.
10. Цивільний кодекс України: Закон України від 16.01.2003 № 435-IV. Дата оновлення: 05.01.2023. Url: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>.
11. Кодекс України про адміністративні правопорушення: Закон України від 07.12.1984 № 8073-X. Дата оновлення: 14.10.2023. Url: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10#Text>.
12. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 № 2341-III. Дата оновлення: 05.10.2023. Url: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>.
13. Жученко Є.Ю. Кримінологічна характеристика та запобігання кримінальним правопорушенням у сфері безпеки дорожнього руху: дис. ... канд. юрид. наук. Кропивницький, 2023. 281 с.
14. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. Дата оновлення: 01.01.2020. Url: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>.